

Siblingconstellatie en geslachtsrolattitudes

Een onderzoek naar de invloed van broers en zussen in een Gentse ASO-school

Mieke Eeckhaut

1. Inleiding

De veranderingen in de geslachtsrollen kunnen heden ten dage ongetwijfeld tot de meest bestudeerde aspecten van de gezinssociologie worden gerekend. Als oorzaken van deze veranderingen wordt meestal verwezen naar factoren als de economische verzelfstandiging van vrouwen, hun toegenomen onderwijsniveau, hun veranderde positie op de arbeidsmarkt en de verderschrijdende secularisatie. Deze factoren zouden namelijk verantwoordelijk zijn voor de meer egalitaire attitudes die vrouwen en, in mindere mate, mannen in de voorbije decennia zijn gaan aannemen. Maar wat vertelt dit ons over de attitudes van de jongere generaties?

Wanneer de attitudes van kinderen en jongeren in beschouwing worden genomen met betrekking tot dit topic, worden deze vrijwel steeds als een soort van afgeleide van de attitudes van de ouders gezien (zie bijvoorbeeld: Booth & Amato 1994; Ex & Janssens 1998; Kulik 2002). Een volgens mij terechte vraag hierbij is, of dit niet een al te enge benadering inhoudt van de leefwereld van kinderen en jongeren. Is het bijvoorbeeld wel verstandig om enkele andere belangrijke interactiepartners van kinderen en jongeren, zoals de siblings, in deze kwestie buiten beschouwing te laten? Verschillende aanwijzingen laten vermoeden van niet. Zo is er niet enkel het aparte karakter van de relatie tussen siblings (Azmitia & Hesser 1993; Cicirelli 1995, 2-3; Minnett, Vandell & Santrock 1983), ook is er het gegeven dat het grootste deel van de variatie in tal van factoren (gedrag, attitudes, ...) te vinden is tussen siblings en niet tussen gezinnen (Scarr & Grajek 1982, 357). Wanneer we dit verder aanvullen met de these dat siblingposities kunnen worden gezien als een soort van aangeleerde rollen binnen het gezin (Parsons & Bales 1960; Toman 1976) zijn er – mijns inziens – redenen genoeg om ook aan de mogelijke beïnvloeding door

siblings de nodige aandacht te besteden bij de studie van de geslachtsrolattitudes van jongeren. In dit artikel zal ik me hierbij beperken tot de vraag of er een invloed uitgaat van het louter aanwezig zijn van broers en/of zussen op de geslachtsrolattitudes van een jongere. Ik wens hier met andere woorden te onderzoeken welke bijdrage de zogenaamde sibling constellatie levert tot de geslachtsrolattitudes van een jongere.

2. De siblingconstellatie

Het startschot voor onderzoek naar de link tussen de sibling constellatie en de geslachtsrolontwikkeling werd gegeven door de befaamde studie van Koch uit 1956 (Pfouts 1976). Zij was immers de eerste die aandacht besteedde aan de directe invloed van siblings op elkaars geslachtsrolontwikkeling (Bryant 1982). Haar studie lag dan ook aan de basis van de hele resem onderzoeken die er in de jaren '50 en '60 op volgden. De inconsistentie in bevindingen zorgde er echter voor dat het onderwerp in de daaropvolgende decennia terug naar de achtergrond verdween, om pas in de jaren '90 langzaam een heropleving te kennen (Kornreich e.a. 2003; McHale e.a. 2001). De problemen die dit type onderzoek teisterden – en nog steeds teisteren – zijn dan ook legio, doch grotendeels terug te voeren tot drie fundamentele zwaktes.

Vooreerst ontbreekt het de meeste van deze studies aan de nodige controles. Dit maakt het onmogelijk de invloed van potentieel 'verstorende' factoren uit te sluiten, wat nefast is voor de betrouwbaarheid van de gedane bevindingen. De oorzaak hiervan is in veel gevallen terug te voeren tot het post hoc karakter van veel van deze onderzoeken. De verkregen informatie omtrent de invloed van de sibling constellatie is zo al te vaak niet het eigenlijke doel van het onderzoek, maar eerder een nevenproduct ervan. Dit zorgt er ook voor dat een echt omkaderde aanpak van de onderzoeksvraag onmogelijk is. Het hoeft dan ook niet te verbazen dat dit post hoc karakter als een tweede zwak punt van een groot deel van de bevindingen kan worden gezien. Een derde zwakte is de fragmentarische aard van het overgrote deel van het sibling constellatie-onderzoek. Een samenhangende visie die de verschillende constellatiefactoren (gezinsgrootte, geboorte-orde, ...) integreert, is zo al te vaak ver te zoeken bij onderzoek terzake.

Het gevolg van al deze problemen is dat de literatuur omtrent de verschillende aspecten van de sibling constellatie wordt geteisterd door een enorm gebrek aan duidelijkheid. Dit is dan ook de rode draad die doorheen de bestaande onderzoeksliteratuur valt te ontwaren.

Voor we deze literatuur bekijken, is het nuttig het begrip sibling constellatie nader te specificeren. Hiervoor kunnen we ten rade gaan bij Cicirelli – een au-

toriteit binnen dit domein. Cicirelli (1995) definieerde de sibling constellatie als zijnde 'a hierarchical network of sibling positions in the family that identifies the status of each sibling relative to other siblings within a family.' (1995, p. 18). De sibling constellatie wordt met andere woorden gezien als een hiërarchisch netwerk van siblingposities binnen het gezin. Hierbij wordt de plaats van iedere sibling in het netwerk door een aantal variabelen bepaald. In navolging van Cicirelli (1995) heb ik ervoor gekozen de sibling constellatie te bestuderen aan de hand van vier variabelen,¹ met name gezinsgrootte, geboorte-orde, geslacht van de sibling(s) en spreiding van de siblings. De keuze voor deze variabelen is noch absoluut, noch exhaustief. Zo dient te worden vermeld dat verschillende andere onderzoekers tot hiervan afwijkende lijsten zijn gekomen (zie bijvoorbeeld: Wagner, Schubert & Schubert 1985). Niettemin zie ik deze keuze als verantwoord. Gezien deze variabelen immers in (quasi) alle onderzoeken terugkeren, kunnen ze als een soort van basis worden beschouwd. Enige consensus omtrent hun belang is dus aanwezig – hetgeen niet kan worden gezegd omtrent de aard van hun invloed.

Binnen het sibling constellatie-onderzoek in het algemeen is de tak die zich bezighoudt met de invloed van gezinsgrootte de meest omvangrijke (Wagner, Schubert & Schubert 2001). Toch bestaan er omtrent de specifieke invloed van deze variabele op de geslachtsrolattitudes weinig studies en is er dientengevolge weinig geweten omtrent deze materie. Aanwijzingen kunnen wel worden gevonden in verwante onderzoeken. Zo is bekend dat kinderen met siblings een grotere kennis van stereotiepen tentoonspreiden dan kinderen zonder siblings (althans voor wat betreft speelgoed) en dat de gezinsgrootte een negatieve invloed uitoefent op de geslachtsrolflexibiliteit van een kind (Katz & Boswell 1984; Levy 1989). Op grond hiervan kunnen we dan ook het bestaan van een negatieve invloed vermoeden vanwege de gezinsgrootte op het hebben van egalitaire geslachtsrolattitudes.

Hoewel meer bestudeerd binnen onderzoek naar geslachtsrolattitudes, is de situatie voor wat de invloed van geboorte-orde betreft niet eenvoudiger te bepalen. De onderzoekers binnen dit domein zijn het immers grondig oneens. Aan de éné kant hebben we Kammeyer (1966). Hij sprak over eerstgeboren vrouwen als zijnde de 'conservators of the traditional culture'. Als verklaring hiervoor verwees hij naar Rossi's theorie (1965). Zij stelt immers dat de meer intense socialisatie, kenmerkend voor het eerstgeboren kind, niet dezelfde implicaties heeft voor jongens als voor meisjes. Waar voor eerstgeboren jongens vooral de nadruk op een meer succesvolle carrière buitenshuis wordt gelegd, wordt voor meisjes vooral hun (toekomstige) rol als vrouw, moeder, zus en grootmoeder benadrukt. Vandaar dus de meer traditionele oriëntatie van deze laatsten. Hoewel de bevindingen van Kammeyer (1966) later werden gesteund in onderzoek van Weller, Hazi en Natan (1975) was er ook een duidelijke tegenreactie van zowel Edwards en Klemmack (1973) als van Brenner en Beutell (1988). In hun onderzoeken vonden zij immers respectievelijk geen tot tegen-

gestelde bewijzen voor zijn bevindingen omtrent eerstgeborene vrouwen. Een verklaring voor deze – ‘afwijkende’ – bevindingen werd gevonden in onderzoek omtrent de invloed van de leiderspositie als eerstgeborene (Sandler & Scalia 1975). Vrouwen zouden zich in de positie van eerstgeborene bewust worden van hun leiderschapskwaliteiten, terwijl bij mannen de idee van de man als leider juist wordt versterkt. Vandaar dus de minder traditionele attitudes van de eerstgeborene vrouwen. Hierbij is het belangrijk op te merken dat er omtrent de meer traditionele attitudes van eerstgeborene in vergelijking met lateregeborene mannen wel eensgezindheid heerst onder voorgenoemde onderzoekers. Besluitend kunnen we dus stellen dat er enkel voor wat de invloed van geboorte-orde op de geslachtsrolattitudes van vrouwen betreft, geen eensgezindheid heerst onder deze onderzoekers.²

Een derde belangrijke sibling constellatievariabele is het geslacht van de sibling(s). En ook voor deze variabele dienen twee mogelijkheden te worden afgewogen. Een eerste is de ‘imitatiehypothese’, dewelke grotendeels is terug te voeren tot de ideeën van de sociale leertheorie (Bandura 1977). Zoals de naam doet vermoeden, stelt deze hypothese dat jongeren de attitudes van hun siblings deels overnemen via een soort van leerproces. Broers zouden hierbij verantwoordelijk zijn voor een beïnvloeding in een meer traditionele zin, terwijl zussen verondersteld worden de attitudes van hun siblings net in een meer egalitaire richting te duwen. Volgens deze redenering zal een jongen met broers dus meer traditionele geslachtsrolattitudes ontwikkelen dan een jongen met zussen, net zoals een meisje met zussen meer egalitaire attitudes zal ontwikkelen dan een meisje met broers. Dit werd meermaals bevestigd, net als de meer bepalende invloed die hierbij vanwege de oudere, in vergelijking met de jongere siblings wordt verondersteld (Diem 1989, in Spitze & Logan 1991; Kornreich e.a. 2003; Sugawara, Koval & Cate 1989). De ‘contrasthypothese’ is de tweede, meer recente hypothese omtrent de invloed van deze factor. De kernidee hier is dat siblings niet zozeer geneigd zijn tot het imiteren van de ander, maar eerder geneigd zijn zich van elkaar te differentiëren (Grotevant 1978; Leventhal 1970).³ Belangrijk hierbij is dat deze effecten niet los kunnen worden gezien van het geslacht van de jongere en zijn/haar sibling(s). Een meisje met een oudere broer moet haar attitudes immers in een meer egalitaire zin ontwikkelen indien we van differentiatie willen spreken, terwijl een meisje met een oudere zus zich net meer traditoneel zal moeten opstellen om ditzelfde effect te bereiken. Als achterliggende oorzaak van dit alles wordt gewezen op differentiatie als een manier waarop siblings hun onderlinge rivaliteit pogen te matigen (Schachter e.a. 1976) of nog, op de gedifferentieerde rolstructuur die binnen het gezin ontstaat (Hoffman 1991; Parsons & Bales 1960; Parsons & Shils 1951; Turner 1970). De basis van deze hypothese ligt dan ook in enerzijds de deïdentificatietheorie van Schachter (Schachter 1982; Schachter e.a. 1976) en anderzijds de Parsoniaanse inzichten op het vlak van gezinsroldifferentiatie (Klaassen 1981; Parsons & Bales 1960; Parsons & Shils 1951). Hoewel theoretisch even

aannemelijk, dient er te worden vermeld dat er – althans voor wat de geslachtsrolattitudes betreft – heel wat minder bevestiging is gevonden voor deze tweede hypothese. Zo vonden slechts twee studies aanwijzingen in de zin van een ‘contrasteffect’ (Beutell 1984; Kammeyer 1967). Op grond hiervan lijkt het dan ook meer aangewezen in termen van een ‘imitatie-effect’ te denken voor wat de invloed van het geslacht van de sibling(s) betreft.

In tegenstelling tot de twee voorgaande heerst er omtrent de veronderstelde invloed van de vierde en laatste sibling constellatievariabele – de spreiding van de siblings – een vrij grote consensus. De meeste voordelen (bijvoorbeeld meer aandacht, succes in het onderwijs, ...) worden zo geacht zich voor te doen bij kinderen, afkomstig uit gezinnen met een grote spreiding (Bryant 1982; Minnett, Vandell & Santrock 1983; Richardson e.a. 1986; Steelman e.a. 2002). Over wat hierbij als grote of kleine spreiding moet worden gezien, is wel heel wat minder eensgezindheid. Het belang van het in beschouwing nemen van deze vierde sibling constellatievariabele lijkt nochtans fundamenteel. Zo stellen onderzoekers dat men de invloed van de voorgaande sibling constellatievariabelen niet als onafhankelijk van de spreiding van de siblings mag bestuderen (Wagner, Schubert & Schubert 1985). De invloed van elk van voorgaande variabelen zou immers sterker zijn wanneer de spreiding tussen de siblings eerder klein dan groot is (voor gezinsgrootte: Kidwell 1981; Richardson e.a. 1986, voor geboorte-orde: Kidwell 1981, voor geslacht van de sibling(s): Bigner 1972; Croake & Hayden 1976). Anders dan bij voorgaande lijkt er voor wat de invloed van deze factor betreft dus niet zozeer sprake van een op zichzelf staand, maar eerder van een modererend effect.

Uit dit beknopte literatuuroverzicht blijkt duidelijk dat de problemen die het sibling constellatie-onderzoek kenmerken hun sporen nalaten. Zo is de chaos in onderzoeksbevindingen binnen dit domein immens. Een gevolg hiervan is dat de verschillende critici van dit type onderzoek (bv. Ernst & Angst 1983) vruchteloos wachten op een (tegen)reactie. Daarom is het nodig om, de bestaande zwaktes in acht nemend, een poging tot antwoord te ondernemen. Dit is dan ook wat deze studie beoogt te doen.

De keuze om enkel te focussen op de vraag of er een invloed uitgaat van het louter aanwezig zijn van broers en/of zussen op de geslachtsrolattitudes van een jongere is dus een bewuste keuze. Ik wens hier immers geen uitspraken te doen omtrent de invloed van factoren als de aard van de interactie tussen siblings, de sterkte van hun band, enz. De keuze voor een dergelijke thematische afbakening is overigens niet enkel gemotiveerd door de wens om de chaos binnen dit onderzoeksdomein te ontwarren. Zo is deze onderzoeksvraag ook vanuit hedendaags maatschappelijk oogpunt een uiterst relevante vraag. Als gevolg van de (Westerse) evolutie naar steeds kleiner wordende gezinnen (onder andere Goldstein, Lutz & Testa 2003) – dit wil zeggen gezinnen waarin per definitie minder broers en/of zussen aanwezig zijn – doet er zich immers een

verschuiving voor in de verhouding tussen de verschillende sibling constellatietypes. Een voorbeeld hiervan is dat steeds meer jongeren in een klein gezin (zullen) opgroeien. Indien er dus een invloed uitgaat vanwege bepaalde constellatievariabelen, kan dit zich op termijn laten voelen in de attitudes van onze jongere – en later dus ook de oudere – generaties. Vandaar dus het belang van een beter inzicht in deze materie.

De hoofdvraag is dus of er al dan niet van het bestaan van een invloed vanwege de sibling constellatie op de geslachtsrolattitudes mag worden gesproken. Zo is het niet ondenkbaar dat de inconsistentie in bevindingen aan een dergelijk ontbreken van een invloed te wijten is – en dus niet enkel aan de zwakke punten van het gedane onderzoek. Indien er toch sprake blijkt te zijn van een invloed, rest bovendien nog de vraag welke vorm deze dan wel aanneemt. Hoewel niet zonder risico, kunnen er op basis van de bestaande literatuur enkele verwachtingen worden geformuleerd over wat we hieromtrent kunnen vinden. Zo lijkt het raadzaam eerder te denken in termen van een negatieve invloed vanwege gezinsgrootte op het hebben van egalitaire geslachtsrolattitudes. Verder lijkt het aannemelijk dat we ook voor de eerstgeboren status een dergelijke negatieve invloed zullen vinden – tenminste bij mannen. Met betrekking tot de invloed van het geslacht van de sibling(s) lijkt het denken in termen van een ‘imitatie-effect’ dan weer de meest gemotiveerde keuze. Tot slot zouden al deze invloeden duidelijker naar voor moeten komen wanneer de spreiding tussen de bestudeerde siblings eerder klein dan groot is.

3. Onderzoekopzet en methode

De centrale vraag die hier dient beantwoord is dus of er een invloed uitgaat van de sibling constellatie waarin een jongere opgroeit op diens geslachtsrolattitudes en, indien ja, over welke beïnvloeding het gaat. Belangrijk hierbij is dat – de drie zwaktes van vorig onderzoek in beschouwing nemend – alle variabelen van de sibling constellatie tesamen worden bestudeerd en dat de nodige ‘controlevariabelen’ in beschouwing worden genomen.

Twee elementen dienen in verband met het onderzoekopzet extra onder de aandacht te worden gebracht.

Ten eerste is het belangrijk te vermelden dat in de analyses niet alle siblings in beschouwing worden genomen. Zo wordt met eventuele half- en stiefbroers en -zussen geen rekening gehouden bij het bepalen van de vier sibling constellatievariabelen. Een tweede belangrijk punt is dat ik – net als het merendeel van mijn voorgangers (McHale, Crouter & Whiteman 2003) – er voor gekozen heb met een between-eerder dan een within family design te werken. Dit is een louter methodologische keuze, die echter belangrijke implicaties heeft voor

wat de aard van de bevindingen betreft. Immers, een within family design is beter in staat om mogelijk 'storende' invloeden van andere factoren uit te sluiten, daar het verschillende kinderen binnen eenzelfde gezin bestudeert. Het probleem met deze methode is echter dat ze een longitudinaal design vereist, daar dit de enige manier is om leeftijdseffecten op een behoorlijke manier in rekening te brengen. Nu, de aard van het onderzoek laat een dergelijke longitudinale studie niet toe. Vandaar ook de keuze die werd gemaakt om met een between family design te werken bij de inzameling van de gegevens. Daarbij is wel gepoogd de nadelen die deze werkwijze met zich meebrengt te minimaliseren. Zo worden zes additionele variabelen in rekening gebracht die enerzijds een invloed blijken te hebben op de geslachtsrolattitudes van de jongeren en de sibling constellatievariabelen en anderzijds (kunnen) variëren tussen gezinnen. Deze zes zogenaamde controlevariabelen zijn: socio-economische status, huwelijksstatus van de ouders, vaderlijke afwezigheid, arbeidssituatie van de moeder, religieuze overtuiging en, tot slot, politieke oriëntatie.⁴ Verder wordt ook het geslacht van de jongere als controlevariabele in de analyse opgenomen. Hierin verschilt dit onderzoek met de werkwijze die in vele voorgaande onderzoeken werd gevolgd. Meestal wordt geslacht immers als onderdeel van de sibling constellatie beschouwd. De vraag die hierbij dient gesteld is echter: is geslacht wel een pure sibling constellatievariabele zoals de andere vier? Mijns inziens is dit verre van het geval. Immers, hoewel het onzinnig is de sibling constellatie te bestuderen zonder het in rekening brengen van geslacht, is het omgekeerde allerminst het geval. Zo is er geen twijfel mogelijk over het feit dat geslacht ook op zich een belangrijke factor is. Vandaar dus de keuze om geslacht hier als controlevariabele, eerder dan als deel van de sibling constellatie, te beschouwen.

De analyse van de gegevens gebeurt in verschillende stappen. Na een eerste verkenning van de enkelvoudige relaties tussen de onafhankelijke variabelen en de geslachtsrolattitudes, wordt een antwoord op de onderzoeksvragen gezocht door middel van een lineaire regressie. Bij deze regressie wordt een procedure van modelselectie op basis van R^2 (F-toets) gevolgd voor wat de invoering van de sibling constellatievariabelen en hun interactietermen betreft. Hiertoe worden eerst de zeven controlevariabelen ingevoerd in het basismodel van de regressie. Vervolgens worden de sibling constellatievariabelen gezinsgrootte, geboorte-orde en geslacht van de sibling(s) één voor één aan dit basismodel toegevoegd. Daarbij wordt telkens eerst het hoofteffect van de variabele toegevoegd. Pas in de volgende stappen volgen dan de interactietermen met geslacht (niet voor gezinsgrootte, gezien voor deze variabele geen interactie-effect met geslacht wordt verondersteld) en met de spreiding van de siblings – de vierde sibling constellatievariabele. Op die manier wordt dus ook een eventueel effect van deze interactietermen in rekening gebracht.

Belangrijk te benadrukken is, dat de procedure van modelselectie is gericht op het bereiken van een zuinig model. Dit uit zich in het feit dat wanneer de in-

gevoerde sibling constellatievariabelen geen significante bijdrage levert tot R^2 , deze variabele (tesamen met haar interactietermen) uit de regressie wordt verwijderd vóór het invoeren van de volgende sibling constellatievariabele. Op die manier wordt het aantal variabelen in de regressie dus beperkt tot deze die een significante bijdrage leveren in het verklaren van de geslachtsrolattitudes van de jongeren. Het hoeft dan ook niet te verbazen dat de beperkte omvang van de steekproef bijdroeg tot de beslissing om met deze techniek te werken.

4. Data en variabelen

Voor de inzameling van de gegevens werd er met vragenlijsten gewerkt. Op die manier konden de jongeren in groep worden bevraagd. Dit gebeurde binnen een tijdsspanne van 3 dagen (met name op 15 en 17 november 2005). De gebruikte steekproef omvat 270 respondenten. Al deze respondenten zijn leerlingen uit de derde graad ASO van een Gentse school.⁵ Allen zijn dan ook geboren tussen 1984 en 1990. 96,7% van hen zelfs tussen 1987 en 1989, wat hun gemiddelde leeftijd eind 2005 op 17 jaar en 8 maanden bracht.

De keuze om jongeren uit de derde graad te bestuderen is het gevolg van een aantal overwegingen. Zo is het vooreerst belangrijk dat jongeren van deze leeftijd (hoogstwaarschijnlijk) deel uitmaken van vervulde gezinnen. Het bestuderen van onvolledige gezinnen wordt immers tot de grote methodologische fouten binnen het sibling constellatie-onderzoek gerekend (Ernst & Angst 1983). Verder heeft deze keuze als voordeel dat twee mogelijk 'storende' invloeden met betrekking tot de geslachtsrolattitudes kunnen worden uitgesloten, met name de invloed van een recente, grote transitie op onderwijsvlak en de invloed vanwege de 'gender intensification' – een proces dat bij vroegadolescenten de 'genderkloof' in geslachtsrolattitudes doet toenemen (Galambos, Almeida & Peterson 1990). Een laatste overweging tenslotte was dat het gebruik van vragenlijsten als bevragsingsmethode een goed begrip vanwege de respondent vereist. Ook in die zin leek het bestuderen van iets oudere jongeren dus de meest geschikte keuze.

De afhankelijke variabele in dit onderzoek is de geslachtsrolattitudescore van de jongeren. Het meten van deze afhankelijke variabele gebeurde aan de hand van een schaal, bestaande uit twintig vragen (zie bijlage 1). Daarbij is elk van de vragen gebaseerd op een vraag uit een reeds bestaande geslachtsrolattitudeschaal. Zo komen niet enkel vragen uit de Britse versie van de 'Attitudes towards Women Scale' (Parry 1983), maar ook uit de 'Sex-Role Egalitarianism Scale' (King & King 1997) en de 'World Values Survey 1999-2002' (World Values Survey NN) in de vragenlijst aan bod. Dit combineren van schalen bood de mogelijkheid om de meest geschikte vragen te selecteren – dit wil zeggen

die reeks vragen die het hele geslachtsrolattitudespectrum op voldoende wijze beslaat.

Concreet werd aan de respondenten gevraagd om op een vijfpuntenschaal aan te geven in hoeverre ze het eens of oneens zijn met elk van de twintig stellingen. Hierbij kwamen verschillende levensdomeinen aan bod, met name het huwelijks-, ouderlijke, arbeids-, onderwijs- en socio-interpersoneel-heteroseksueel domein.⁶ Dit kan belangrijk zijn, gezien onderzoek heeft aangetoond dat mensen niet steeds consistent zijn voor wat hun attitudes betreft (bijvoorbeeld Kirkpatrick 1936). Een hoge score op de schaal (maximum 5) duidt op het hebben van meer traditionele en een lage score (minimum 1) op het hebben van meer egalitaire geslachtsrolattitudes (gemiddelde = 2,31; $s = 0,55$). De Cronbach's α voor deze schaal bedraagt 0,866.

De vier onafhankelijke variabelen waarvan de invloed wordt nagegaan zijn: gezinsgrootte, geboorte-orde, geslacht van de sibling(s) en spreiding van de siblings. De operationalisatie van drie van deze onafhankelijke variabelen dient te worden verduidelijkt.

Voor de variabele geboorte-orde stelde zich de vraag welke categorieën in de analyse dienden te worden onderscheiden. De voorkeur werd gegeven aan een indeling in vier categorieën als zeer omvattende, maar toch beknopte categorisatie. Deze vier zijn: 1. enige kinderen ($N=28$), 2. eerstgeboren, niet enige kinderen ($N=101$), 3. middelgeboren kinderen ($N=40$) en, tot slot, 4. laatstgeboren, niet enige kinderen ($N=101$).⁷ Het geslacht van de sibling(s) wordt in de analyse gemeten door middel van vier continuë variabelen, met name: aantal oudere broers (AOB), aantal oudere zussen (AOZ), aantal jongere broers (AJB) en, tot slot, aantal jongere zussen (AJZ). Een opdeling in categorieën leek gezien de vele mogelijkheden en de beperkte omvang van de steekproef niet wenselijk. Vandaar dus de keuze om met deze continuë variabelen te werken. Als laatste rest nog de variabele spreiding van de siblings. Gezien de discussie in de literatuur omtrent de vraag wat als grote en wat als kleine spreiding geldt, werd ook voor deze variabele de voorkeur gegeven aan een continue maat. Hierbij is het belangrijk te vermelden dat deze is gebaseerd op (het gemiddelde van) de grootte van het leeftijdsverschil tussen de respondent en zijn/haar 'omringende' sibling(s). Enige kinderen worden dus, voor wat deze variabele betreft, buiten beschouwing gelaten.

Tot slot rest nog de bespreking van de operationalisatie van de controlevariabelen:

Geslacht – Deze variabele maakt een opdeling tussen de 119 jongens (score 0) en de 150 meisjes (score 1) die in de steekproef aanwezig zijn. Deze variabele wordt dus als een dichotome variabele in de analyse weergegeven.

Socio-economische status (SES) – In de vragenlijst werd gepeild naar zowel het onderwijsniveau (schaal van 1 tot 6) als het beroep van de beide (natuurlijke)

ouders (schaal van 1 tot 8).⁸ De SES-variabele werd bepaald op basis van de gewogen som van deze waarden, waarbij elk van de componenten in eenzelfde mate bijdraagt aan de uiteindelijke continuë variabele. Een lage waarde (minimum 1) duidt zo de gezinnen met een lage SES aan, een hoge waarde (maximum 42) deze met een hoge SES (gemiddelde = 24,6; s = 6,4).

Huwelijksstatus van de ouders – Voor wat de huwelijksstatus van de ouders betreft, wordt een onderscheid gemaakt tussen enerzijds jongeren met gehuwde ouders (score 0, N=208) en anderzijds jongeren met wettelijk gescheiden of gehuwd, maar gescheiden levende ouders (score 1, N=52). In de analyse wordt de huwelijksstatus van de ouders dus door middel van een dichotome variabele weergegeven.

Vaderlijke afwezigheid – De variabele vaderlijke afwezigheid splitst de respondenten op in twee groepen. Een eerste groep bestaat zo uit de respondenten die geen vaderlijke afwezigheid kennen (score 0, N=218). In een tweede groep komen dan de respondenten aan bod die wel met een (deelse) vaderlijke afwezigheid worden geconfronteerd (score 1, N=49). Ook deze variabele wordt dus als een dichotome variabele in de analyse opgenomen.

Arbeidsituatie van de moeder – Voor deze variabele worden de respondenten in drie groepen ingedeeld, met name jongeren met 1. een voltijds werkende moeder (N=132, referentiecategorie), 2. een deeltijds werkende moeder (N=85) en 3. een werkloze moeder of een moeder die huisvrouw is (N=43).⁹ De keuze om een onderscheid te maken tussen jongeren met voltijds en jongeren met deeltijds werkende moeders is gebaseerd op studies die hebben aangetoond dat dit een verschil maakt voor wat de uitgeoefende invloed betreft (Banaszak & Plutzer 1993; Cassidy & Warren 1996). Als gevolg van deze opdeling wordt deze variabele als een categorische variabele – bestaande uit drie categorieën – in de analyse opgenomen.

Religieuze overtuiging – Voor deze variabele steun ik me zowel op informatie omtrent het belang van God in het leven van de respondent als op de mate waarin de respondent aangeeft deel te nemen aan kerkelijke vieringen. Beide componenten werden samengenomen, op een dergelijke wijze dat elke component in eenzelfde mate bijdraagt tot de uiteindelijke variabele. De finale uitkomst hiervan is een Likertschaal, bestaande uit achttien punten. Een lage score (minimum 1) duidt hierbij de jongeren met een zwakke religieuze overtuiging aan, een hoge score (maximum 18) deze met een sterke religieuze overtuiging (gemiddelde = 5,16; s = 3,9). Gezien het de religieuze overtuiging van de ouders is, en niet deze van de jongeren, die van belang is ten aanzien van de sibling constellatievariabelen, dient deze variabele als proxy voor de religieuze overtuiging van de ouders, en het gezin in het algemeen, te worden gezien.

Politieke oriëntatie – Om de politieke oriëntatie van de respondent op het links-rechts spectrum te bepalen werd de volgende vraag gesteld: ‘Indien er nu verkiezingen zouden zijn, op welke politieke partij zou jij dan stemmen?’. Op basis van de antwoorden op deze vraag werden de respondenten in twee categorieën ingedeeld,¹⁰ met name in: 1. politiek links georiënteerde jongeren (Groen!, Spirit of SP.A) (N = 121, score 0) en 2. politiek centrum of rechts georiënteerde jongeren (CD&V, Vivant, VLD, NV-A & Vlaams Belang) (N = 126, score 1). Om dezelfde reden als bij de religieuze overtuiging dient ook deze variabele als een proxy voor de attitudes van de ouders, en het gezin in het algemeen, te worden gezien.

5. Analyse

Zoals gesteld, bestaat het eerste deel van de analyse uit het bestuderen van de enkelvoudige relaties tussen de onafhankelijke en de afhankelijke variabelen. Op die manier wordt reeds een idee verkregen omtrent de mogelijke invloed van de sibling constellatie. Pas in een tweede deel komt de eigenlijke regressie – en dus ook de definitieve antwoorden – aan bod.

5.1 Eerste verkenning

Om een eerste idee te verkrijgen omtrent de relatie tussen de continuë onafhankelijke variabelen en de geslachtsrolattitudes wordt gekeken naar de correlaties tussen deze variabelen (zie tabel 1). Hierbij komt duidelijk naar voor dat geen van de continuë sibling constellatievariabelen op een significante wijze is gecorreleerd met de geslachtsrolattitudes. De enige betekenisvolle correlaties zijn immers deze tussen enkele van de onafhankelijke variabelen onderling – dewelke inhoudelijk logisch en dus te verwachten zijn. Op basis van deze eerste verkenning zijn er dus geen aanwijzingen om het bestaan van een relatie tussen de sibling constellatievariabelen gezinsgrootte en geslacht van de sibling(s) enerzijds en de geslachtsrolattitudes anderzijds te vermoeden.

Voor de geboorte-orde kan er niet met correlaties worden gewerkt, daar het een categorische variabele betreft. Een eerste idee omtrent de relatie tussen deze variabele en de geslachtsrolattitudeschaal kan wel door middel van een vergelijking van de gemiddelde attitudescores per geboorte-ordecategorie worden bekomen (zie tabel 2).

Uit deze vergelijking blijkt al snel dat er ook hier op het eerste zicht geen sprake is van een beduidende relatie tussen beide variabelen in de steekproef ($p = 0,750$). Ook wanneer er rekening wordt gehouden met het eventueel bestaan van een differentiële geslachtelijke invloed, verandert er overigens wei-

nig aan deze vaststelling. Hoewel de waarden een duidelijk verschillend patroon aannemen al naargelang het geslacht van de jongeren, blijven de relaties immers verre van significant.

Tabel 1. Correlaties tussen de continuë onafhankelijke variabelen en de afhankelijke variabele.

	Gezins-grootte	AOB	AOZ	AJB	AJZ	Geslachtsrolattitudes
Gezins-grootte ¹		0,490***	0,406***	0,309***	0,310***	-0,022
AOB ²	0,490***		-0,033	-0,184**	-0,110	-0,030
AOZ ³	0,406***	-0,033		-0,231***	-0,195**	0,037
AJB ²	0,309***	-0,184**	-0,231***		-0,084	0,017
AJZ ²	0,310***	-0,110	-0,195**	-0,084		-0,062
Geslachtsrolattitudes ¹	-0,022	-0,030	0,037	0,017	-0,062	

¹ N = 270; ² N = 266; ³ N = 265

* p < 0,05; ** p < 0,01; *** p < 0,001

Tabel 2. Vergelijking van de gemiddelde scores op de geslachtsrolattitudeschaal naar geboorte-orde, en geslacht (met Anovatest).

	Allen (N = 270)	Meisjes (N = 150)	Jongens (N = 119)
Enig kind	2,3226	1,9800	2,7179
Eerstgeboren, niet enig kind	2,2942	2,0336	2,6185
Middelgeboren kind	2,2438	1,9680	2,7033
Laatstgeboren, niet enig kind	2,3507	2,1102	2,5797
p	0,750	0,445	0,748

Hoewel het besluit van deze eerste verkennende analyses luidt dat er geen aanwijzingen zijn in de zin van een significante relatie tussen de sibling constellatie en de geslachtsrolattitudes, is het nog te vroeg voor definitieve conclusies. Immers, zowel de controlevariabelen als de mogelijke interactie-effecten met geslacht en de spreiding van de siblings werden nog niet in rekening gebracht. Uitspraken omtrent (het ontbreken van) bepaalde invloeden zijn dan ook voorbarig. De lineaire regressie moet dit probleem aanpakken. Op basis

van de gegevens uit deze regressie zullen de onderzoeksvragen dus wel kunnen worden beantwoord.

5.2 Lineaire regressie

Zoals gesteld, wordt de lineaire regressie in verschillende stappen uitgevoerd. In een eerste stap – het basismodel – worden de controlevariabelen ingevoerd. Vervolgens worden in de volgende stappen de constellatievariabelen gezinsgrootte, geboorte-orde, geslacht van de sibling(s) en hun respectievelijke interactietermen één voor één toegevoegd.

Belangrijk te vermelden hierbij is, dat voor de variabelen geboorte-orde en geslacht van de sibling(s) niet enkel naar het eventueel bestaan van een interactie-effect met de spreiding van de siblings, maar ook naar een interactie-effect met geslacht wordt gekeken. Immers, in het literatuuroverzicht bleek dat de invloed vanwege zowel de geboorte-orde als het geslacht van de sibling(s) gedifferentieerd zou kunnen zijn naar het geslacht van de respondent. Ook dit dient dus te worden bestudeerd in de analyse.

De verschillende stappen die zijn gevolgd in de regressie worden weergegeven in tabel 3. Zoals gesteld, vertrekken we van een basismodel (Model 0) dat bestaat uit de zeven controlevariabelen. Hoewel dit geen deel uitmaakt van de onderzoeksvraag, is het toch interessant te vermelden dat enkele van deze controlevariabelen een significante en uiterst betekenisvolle invloed hebben ten aanzien van de geslachtsrolattitudes van de jongeren. Vooral het geslacht van de jongeren is zo in sterke mate bepalend voor de bestudeerde verschillen in attitudes ($b = -0,517$; $p < 0,000$; niet weergegeven). Maar ook de politieke oriëntatie komt hier als een belangrijke predictor naar voor ($b = 0,220$; $p < 0,000$; niet weergegeven). Politiek links geörienteerde meisjes blijken zo de meest egalitaire jongeren. Voor de andere vijf controlevariabelen – SES, huwelijksstatus van de ouders, vaderlijke afwezigheid, arbeidssituatie van de moeder en religieuze overtuiging – ontbreekt het hier aan een significante invloed ten aanzien van de geslachtsrolattitudes.

Na het basismodel, worden de sibling constellatievariabelen ingevoerd. In een eerste model wordt zo gekeken naar de invloed van gezinsgrootte. Pas in de latere modellen komen ook de invloeden van de geboorte-orde en het geslacht van de sibling(s) aan bod.

Gezinsgrootte

De hypothese omtrent de invloed van gezinsgrootte was dat jongeren, afkomstig uit een klein gezin, meer egalitaire attitudes hebben ten aanzien van de geslachtsrollen dan hun leeftijdsgenoten uit een groot gezin. In de regressie blijkt dat de richting van het gezinsgrootte-effect in overeenstemming is met

deze hypothese. Desondanks moet ze worden verworpen. Immers, de grootte van het gevonden effect is totaal onbeduidend ($b = 0,018$; $p = 0,585$; niet weergegeven). Bovendien is ook haar bijdrage tot het verklaren van de geslachtsrolattitudes van de jongeren verwaarloosbaar (zie tabel 3, Model 1, $p(\Delta R^2) = 0,585$). Op basis van deze gegevens kan dan ook geen invloed vanwege de grootte van het gezin op de geslachtsrolattitudes van een jongere worden verondersteld.

Deze conclusie heeft ook haar gevolgen voor wat de invloed van de constellatievariabele spreiding van de siblings betreft. Immers, het ontbreken van een hoofdeffect vanwege de variabele gezinsgrootte maakt de controle voor het bestaan van een interactie-effect met de spreiding van de siblings overbodig. De enige mogelijkheid die namelijk rest is, dat de spreiding van de siblings binnen het gezin een eventueel bestaande invloed vanwege de gezinsgrootte onderdrukt. Hoewel methodologisch mogelijk, lijkt deze mogelijkheid hier theoretisch onwaarschijnlijk. In de praktijk zou dit immers betekenen dat de gezinsgrootte een tegengesteld effect uitoefent op de geslachtsrolattitudes al naargelang de spreiding van de siblings binnen het gezin. Dit alles leidt dan ook tot de keuze om het interactie-effect met de spreiding van de siblings niet in de regressie op te nemen.¹¹

Besluitend kunnen we dan ook stellen dat er op basis van deze regressie geen redenen zijn om aan te nemen dat de grootte van het gezin waarin een jongere opgroeit van invloed is voor de ontwikkeling van zijn/haar geslachtsrolattitudes. Deze variabele wordt dan ook uit de verdere regressie weerhouden.

Tabel 3. Regressie met modelselectie op basis van R^2 (F-toets), ¹ $N = 227$; ² $N = 223$.

Model	Variabelen in het model	R^2	ΔR^2 tov Model 0
Model 0 ¹	= Geslacht, SES, huwelijksstatus van de ouders, vaderlijke afwezigheid, arbeidssituatie van de moeder, religieuze overtuiging, politieke oriëntatie	0,367	
Model 1 ¹	= Model 0 + gezinsgrootte	0,368	0,001
Model 2 ¹	= Model 0 + geboorte-orde	0,368	0,001
Model 3 ¹	= Model 2 + interactieterm van geboorte-orde met geslacht	0,381	0,014
Model 4 ²	= Model 0 + geslacht van de sibling(s)	0,377	0,010
Model 5 ²	= Model 4 + interactieterm van geslacht van de sibling(s) met geslacht	0,387	0,020

* $p < 0,05$; ** $p < 0,01$; *** $p < 0,001$

Geboorte-orde

In het literatuuroverzicht kwam naar voor dat de meningen omtrent de richting van het effect van deze variabele verdeeld zijn. In de eerste verkenning van de gegevens werd hieromtrent niet meer duidelijkheid gebracht. Zo waren er voor de hier bestudeerde jongeren zelfs helemaal geen aanwijzingen in de zin van een significante invloed vanwege deze variabele. Wel was het opvallend dat de patronen voor jongens en meisjes duidelijk van elkaar verschilden.

Wat blijkt nu uit de regressie? Algemeen genomen blijkt dat de onduidelijkheid niet zonder reden was. Zo is er hier totaal geen sprake van een beduidende invloed vanwege de geboorte-orde (zie tabel 3, Model 2). Zowel de b-waarden van de verschillende geboorte-ordecategorieën (niet weergegeven) als de verandering in R^2 na hun toevoeging is immers verwaarloosbaar klein (Model 2, $p(\Delta R^2) = 0,964$).

Een mogelijkheid die bij dit alles rest, is het bestaan van een differentiële geslachtelijke beïnvloeding vanwege deze variabele. Immers, niet enkel in de literatuur maar ook in de eerste verkennende analyses hier werden aanwijzingen in de zin van zo'n gedifferentieerde beïnvloeding gevonden. De hypothese dat het ontbreken van enige significantie in de hoofdeffecten van geboorte-orde te wijten is aan een dergelijke interactie, is in dit geval dus wel theoretisch aannemelijk en moet derhalve worden getest. Om dit mogelijk te maken, werden in een derde model de verschillende interactietermen met geslacht geïntroduceerd. Na het in beschouwing nemen van de verandering in R^2 moest deze mogelijkheid echter worden uitgesloten. Ook na het invoeren van de interactietermen bleef de verandering in R^2 ten opzichte van het basismodel immers onbeduidend (Model 3, $p(\Delta R^2) = 0,590$).

Voor wat het tweede interactie-effect – dat met de spreiding van de siblings – betreft, werd opnieuw besloten om dit niet op te nemen in de regressie. Immers, net als voor de variabele gezinsgrootte lijkt er voor de geboorte-orde geen sprake van een significant effect ten aanzien van de geslachtsrolattitudes. En net als voor de gezinsgrootte lijkt het ook hier theoretisch onwaarschijnlijk dat dit gegeven te wijten is aan een onderdrukkend effect vanwege het interactie-effect met de spreiding van de siblings.¹¹

Besluitend kunnen we dan ook stellen dat ook deze sibling constellatievariabele uit de verdere regressie moet worden weerhouden. Ook voor de geboorte-orde zijn er immers geen aanwijzingen in de zin van een invloed ten aanzien van de geslachtsrolattitudes. Tenminste niet wanneer enige, eerstgeboren (niet enige), middegeboren en laatstgeboren (niet enige) jongeren met elkaar worden vergeleken.

Geslacht van de sibling(s)

In de literatuur kwamen twee visies naar voor omtrent de wijze waarop een jongere door het geslacht van zijn/haar sibling(s) wordt beïnvloed. Voor wat

de geslachtsrolattitudes betreft, was het de imitatiehypothese, en niet de contrasthypothese, die algemeen genomen meer steun genoot. In de eerste verkenning leek echter geen van beide stand te houden, daar geen enkele van de continuë variabelen (aantal oudere broers, aantal oudere zussen, aantal jongere broers, aantal jongere zussen) een significante correlatie met de geslachtsrolattitudes van de jongeren vertoonde.

Maar wat is nu het besluit van de regressie? Eigenlijk kan worden gesteld dat de bevindingen van de eerste verkenning van toepassing blijven. Zo ontbreekt het ook hier volledig aan aanwijzingen in de zin van een invloed vanwege het geslacht van de sibling(s) op de geslachtsrolattitudes van een jongere (Model 4, $p(\Delta R^2) = 0,700$). En net als voor de variabele geboorte-orde kan ook het toevoegen van de interactietermen met geslacht (Model 5, $p(\Delta R^2) = 0,664$) weinig aan deze situatie veranderen. Opnieuw blijkt dit interactie-effect immers niet de oorzaak van het ontbreken van enig significant effect vanwege het geslacht van de sibling(s) in Model 4. Bovendien geldt ook hier hetzelfde theoretisch bezwaar ten overstaan van het opnemen van het interactie-effect met de spreiding van de siblings.¹² Ook dit interactie-effect kan dus niets aan de conclusie met betrekking tot de invloed van het geslacht van de siblings wijzigen. Finaal zijn er dus ook voor het bestaan van een invloed vanwege deze derde sibling constellatievariabele – het geslacht van de sibling(s) – geen aanwijzingen in de regressie.

Spreiding van de siblings

Na de conclusies met betrekking tot de vorige drie onafhankelijke variabelen, is het naderhand duidelijk geworden dat we omtrent de invloed vanwege deze vierde constellatievariabele weinig moeten verwachten. In tegenstelling tot de andere, is het bij deze variabele immers niet nuttig naar haar directe invloed ten aanzien van de geslachtsrolattitudes te kijken. Het enige wat van belang is, is de manier waarop ze de relatie tussen de andere constellatievariabelen – meer bepaald gezinsgrootte, geboorte-orde en geslacht van de sibling(s) – en deze attitudes beïnvloedt. De verwachtingen omtrent haar invloed werden dan ook meteen van de baan geveegd toen bleek dat geen van de andere sibling constellatievariabelen van belang is in het verklaren van de geslachtsrolattitudes van jongeren. Beslist werd dan ook om de interactietermen met de spreiding van de siblings niet in de regressie op te nemen.

Voor de vierde keer rest dan ook niets anders dan te besluiten dat de regressie niet toelaat uitspraken te doen in de zin van een effect vanwege de bestudeerde sibling constellatievariabele. Ook de spreiding van de siblings binnen het gezin blijkt dus van geen belang voor wat de geslachtsrolattitudes van jongeren betreft.

Wat is nu het besluit van de regressie als geheel?

Op basis van deze regressie kan er duidelijk geen invloed worden verondersteld vanwege de sibling constellatie op de geslachtsrolattitudes van een jon-

gere. Voor elk van de vier sibling constellatievariabelen ontbreekt het hier immers aan aanwijzingen in de zin van een effect. Niet enkel de individuele bijdrage van elke sibling constellatievariabele aan de verklaring van de variatie in de geslachtsrolattitudes is overigens verwaarloosbaar. Ook wanneer de hoofdeffecten van zowel de gezinsgrootte, de geboorte-orde als het geslacht van de sibling(s) tesamen worden ingevoerd in Model 1, bedraagt de verandering in R^2 immers slechts 0,014 ($p = 0,716$; niet weergegeven). Besluitend kan dus worden gesteld dat de sibling constellatie geen extra bijdrage levert ter verklaring van de geslachtsrolattitudes van de bestudeerde jongeren. Tenminste niet wanneer het geslacht van de jongere, de socio-economische status, de huwelijksstatus van de ouders, de vaderlijke afwezigheid, de arbeidssituatie van de moeder, de religieuze overtuiging en de politieke oriëntatie reeds in beschouwing worden genomen.

6. Besluit en discussie

Het doel van dit onderzoek was om eindelijk een duidelijker beeld te krijgen omtrent de invloed van de sibling constellatie op de geslachtsrolattitudes van jongeren. De vele studies ten spijt, was het immers onmogelijk betrouwbare uitspraken te doen over deze materie. Als voornaamste redenen hiervoor heb ik gewezen op drie fundamentele zwaktes die veel van het gedane onderzoek teisteren. Deze waren; het ontbreken van de nodige controles voor mogelijk 'storende' factoren, het post hoc karakter van veel van de bevindingen en de fragmentarische manier waarop de sibling constellatie werd benaderd. Deze drie factoren werden hier in acht genomen en gepoogd werd elk van hen van antwoord te dienen. Een poging om de betrouwbaarheid van de bevindingen van dit onderzoek veilig te stellen, werd aldus ondernomen.

Naast het zoeken naar een antwoord op de directe onderzoeksvraag, was er ook een meer diepliggend idee met dit onderzoek verbonden, met name de hoop om een beter zicht te krijgen op de factoren die de attitudes van jongeren mee vorm geven. Het belang van deze kwestie mag niet worden onderschat. Immers, de jongeren van nu zijn de volwassenen van de nabije toekomst. Hun attitudes zullen dus mettertijd een steeds grotere maatschappelijke weerslag kennen. De keuze om de aandacht hier weg van de ouders te trekken, kan dan ook worden gezien als een aanzet om de vorming van de attitudes van jongeren niet louter als bepaald door de ouders te zien, maar als een meer complex gegeven. Immers, verschillende aanwijzingen doen vermoeden dat de ouders niet de enige belangrijke socialiserende factor zijn voor wat de opvoeding van jongeren betreft. In die zin zou dit onderzoek dus als een pleidooi voor een ruimere benadering van de leefwereld van jongeren kunnen

worden gezien. Hoewel, de resultaten lijken deze eis niet echt veel kracht bij te zetten.

De verwachtingen omtrent de invloed van de vier sibling constellatievariabelen werden hier niet ingelost. Zo werden er vooreerst geen aanwijzingen gevonden voor het bestaan van een negatieve invloed vanwege de gezinsgrootte op het hebben van egalitaire geslachtsrolattitudes. Op basis van de gegevens hier is het zelfs zeer twijfelachtig dat er sprake is van een invloed vanwege deze factor – in welke zin dan ook. Misschien is er wel sprake van verschillen in socialisatiepraktijken al naargelang de grootte van het gezin. Maar, de resultaten hier spreken tegen dat dergelijke verschillen een consistente invloed uitoefenen op de geslachtsrolattitudes van jongeren. Anders dan voor gezinsgrootte waren er voor wat de invloed van de tweede factor – geboorte-orde – betreft, geen éénduidige verwachtingen. In het licht van de vele tegenstrijdige conclusies van vorige studies, hoeft het dan ook niet totaal te verbazen dat de resultaten met betrekking tot de geboorte-orde hier niet toelaten een invloed vanwege deze factor te veronderstellen. Bij de vergelijking van de geslachtsrolattitudes van enige, eerstgeboren (niet enige), middelgeboren en laatstgeboren (niet enige) jongeren ontbrak het zo aan consistentie en significantie in de gevonden verschillen. Kammeyers 'conservators of the traditional culture' werden hier met andere woorden niet teruggevonden.

Voor wat de derde factor – het geslacht van de sibling(s) – betreft, diende met twee mogelijkheden rekening gehouden te worden, met name de imitatiehypothese en de contrasthypothese. Beide moesten echter overboord worden gooid na het uitvoeren van de regressie. Immers, opnieuw waren er geen aanwijzingen in de zin van een invloed vanwege de bestudeerde variabele. Ook het geslacht van de sibling(s) blijkt dus geen determinerende factor in de ontwikkeling van de attitudes van een jongere.

De verwachting omtrent de vierde factor – de spreiding van de siblings – was tot slot, dat het in beschouwing nemen van het interactie-effect met de spreiding van de siblings de invloed van de drie andere constellatievariabelen beter tot uiting zou doen komen. Door het ontbreken van een initiële invloed vanwege deze andere variabelen werd deze mogelijkheid echter meteen van de baan geveegd. Beslist werd dan ook om geen van de interactietermen met de spreiding van de siblings in de regressie op te nemen. Ook voor deze vierde sibling constellatievariabele rest dus niets anders dan te besluiten dat ze van geen belang is in de vorming van de geslachtsrolattitudes van een jongere.

Dit in beschouwing nemend, blijft er maar weinig over van de veronderstelde invloed van de siblings. Het lijkt er dus sterk op dat de vele critici hun slag thuis halen. Hoewel, het ontbreken van een invloed hier mag niet zomaar worden veralgemeend naar andere domeinen. Zo is het perfect mogelijk dat de sibling constellatie wel degelijk van belang is voor de studie van aspecten als

de persoonlijkheid en intelligentie. Enkel voor wat de geslachtsrolattitudes betreft, werd dit hier verworpen.

De resultaten van dit onderzoek zijn dus vrij duidelijk omtrent de invloed van de sibling constellatie. Toch zijn enkele bedenkingen hier op hun plaats.

Een eerste element dat dient vermeld is, dat het ontbreken van enig significant effect hier in enkele gevallen te wijten kan zijn aan de beperkte omvang van de gebruikte steekproef ($N = 270$). Het gegeven dat het reeds in de verkennende analyses aan significante relaties ontbrak, is bijvoorbeeld een aanwijzing in die zin. Toch valt het mijns inziens te betwijfelen of een grotere steekproef een ware aardverschuiving in de gedane conclusies teweeg zou brengen. Hoewel het moeilijk valt te ontkennen dat een grotere steekproef waarschijnlijk tot (lichtjes) andere resultaten zou zijn gekomen, is het immers nog de vraag of deze andere resultaten ook tot andere conclusies zouden leiden. Geen van de bestudeerde constellatievariabelen bleek namelijk ook maar enig beduidend effect te hebben – dit noch in termen van R^2 , noch in termen van bètawaarden. Mijns inziens is het dan ook vrij onwaarschijnlijk dat dit gegeven hier enkel wordt veroorzaakt door de beperkte omvang van de steekproef – en dus niet door het effectief ontbreken van een effect.

Een tweede mogelijk punt van discussie kan gaan omtrent de vraag of alle mogelijk 'storende' factoren in beschouwing werden genomen. Mijns inziens is deze kritiek hier echter niet fundamenteel. Immers, de meest voorname factoren uit de literatuur werden wel degelijk opgenomen. Het bereiken van volkomen zekerheid omtrent deze kwestie is echter niet mogelijk.

Een derde punt dat kenmerkend is voor dit onderzoek is het gegeven dat de gebruikte steekproef niet echt als representatief kan worden gezien voor de Gentse, Vlaamse of Belgische jongeren als geheel. Immers, alle jongeren uit de steekproef zijn afkomstig uit eenzelfde (katholieke) school. De vraag is of dit een bepalende invloed heeft gehad op de bevindingen omtrent de invloed van de sibling constellatie. Hoewel een antwoord op deze vraag niet direct voorhanden is, is het nuttig de aandacht te vestigen op mogelijke gevaren. Zo valt het niet uit te sluiten dat de keuze voor deze steekproef een verminderde variatie in geslachtsrolattitudes heeft teweeggebracht in dit onderzoek. Een dergelijk gegeven zou dan op haar beurt verantwoordelijk kunnen zijn voor het niet vinden van een beduidende relatie tussen de sibling constellatie en de geslachtsrolattitudes hier. Deze mogelijkheid toont aan dat voorzichtigheid bij de interpretatie van dit onderzoek raadzaam is. Hoewel de bestudeerde jongeren een vrij goede diversiteit met betrekking tot de belangrijke factoren (waaronder de geslachtsrolattitudes) vertonen, kunnen bepaalde vertekeningen als gevolg van de steekproefsaamstelling immers niet worden uitgesloten.

Een vierde punt van discussie kan gaan omtrent de gemaakte keuzes op thematisch en methodologisch vlak. Zo is de keuze om dit onderzoek te beperken

tot een kwantitatieve analyse van de vraag of er een invloed uitgaat van het louter aanwezig zijn van broers en/of zussen op de geslachtsrolattitudes van een jongere, niet zonder gevolgen. Als gevolg hiervan blijven bepaalde aspecten immers onbehandeld. Zo werd er bijvoorbeeld geen aandacht besteed aan een (mogelijke) invloed vanwege de aard van de interactie tussen siblings. Het beperken van het onderzoek tot een louter kwantitatieve analyse van de vraag of hun aanwezigheid op zich van invloed is, zou dan ook aan de basis kunnen liggen van het ontbreken van enige noemenswaardige resultaten hier. Meer algemeen is het zelfs niet ondenkbaar dat dit punt aan de basis ligt van het gebrek aan consistente bevindingen binnen dit onderzoeksdomein als geheel. In ieder onderzoek dienen echter keuzes te worden gemaakt en een afbakening van de onderzoeksvraag is daar één van. Het is dan ook aan verder onderzoek om dit thema verder uit te breiden door bijvoorbeeld elementen als de aard van de interactie tussen siblings mee in beschouwing te nemen.

Een laatste punt dat dient benadrukt, is de leeftijd van de bestudeerde jongeren. Deze leeftijd dient namelijk steeds in gedachten te worden gehouden bij de interpretatie van de bevindingen. Het besluit dat er geen invloed is vanwege de sibling constellatie op de geslachtsrolattitudes, mag immers niet zomaar worden veralgemeend naar jongeren, ouder of jonger dan 17 à 18 jaar. Zo is het bijvoorbeeld niet ondenkbaar dat er gedurende de kinderjaren wel een belangrijke invloed uitgaat vanwege de siblings, maar dat deze invloed miniem wordt wanneer een kind ouder wordt. Op basis van dit onderzoek is het echter onmogelijk hierover uitspraken te doen.

Dit zijn zowat de voornaamste bedenkingen die bij dit onderzoek de kop opsteken. Met deze bedenkingen wens ik te waarschuwen voor het ongenueanceerd veralgemenen van de bevindingen van dit onderzoek. Ondanks de duidelijke conclusies die hier konden worden afgeleid, resten er immers nog veel vragen. Verder onderzoek met jongeren van andere leeftijden, met grotere steekproeven en met meer aandacht voor andere (kwantitatieve) factoren is dan ook geen overbodige luxe. De plaats die siblings in de leefwereld van kinderen en jongeren innemen, is immers nog steeds op tal van vlakken een raadsel.

NOTEN

1. Cicirelli (1995) nam naast deze vier variabelen ook nog een vijfde sibling constellatievariabele in beschouwing, met name de leeftijd van het kind/de jongere. Gezien er hier echter met een steekproef van jongeren van ongeveer dezelfde leeftijd wordt gewerkt – met name 17 à 18 jaar – werd beslist deze vijfde variabele niet in rekening te brengen.
2. Opvallend in dit overzicht is, dat het merendeel van de studies omtrent geboorte-orde niet echt tot de recente onderzoeksliteratuur kunnen worden gerekend. Dit is grotendeels te wijten aan de spectaculaire daling in het onderzoek omtrent geboorte-orde sinds de studie van Schooler (1972), en meer nog sinds de publicatie van het

boek van de Zwitsers Ernst en Angst in 1983 (Rohde e.a. 2003). Beide publicaties stelden zich immers ontzettend kritisch op ten overstaan van het reeds gedane geboorte-orde-onderzoek: *'This kind of research is a sheer waste of time and money. If birth order research is to be continued, coherent theories must be formulated and explicit hypotheses derived.'* (Ernst & Angst 1983, p. XI, originele italics).

Een echte ommekeer in de afgenomen belangstelling voor onderzoek binnen het geboorte-ordedomein kwam er pas in 1996 (Freese, Powell & Steelman 1999; Rohde e.a. 2003). In dat jaar zorgde de hoogst controversiële publicatie van het boek van Sulloway – *'Born to rebel: Birth order, family dynamics and creative lives'* – voor een nieuwe stortvloed in het onderzoek naar de invloed van deze factor. Deze nieuwe stroom van studies wordt echter gekenmerkt door haar inconsistente bevindingen.

3. Dit proces werd reeds met verschillende termen aangeduid. Zo sprak Sutton-Smith (1982) over 'disidentification', Sugawara, Koval en Cate (1989) hadden het over het 'inversion effect' en Schachter (1982) tenslotte, gebruikte de term 'deidentification'.
4. De literatuur waarop ik me gebaseerd heb om een invloed vanwege de verschillende controlevariabelen te veronderstellen is de volgende (ik beperk me hier telkens tot 2 verwijzing naar onderzoek terzake): SES: Fan & Marini, 2000; Wagner, Schubert & Schubert, 2001, *Huwelijksstatus van de ouders*: Fan & Marini, 2000; Kielcolt & Acock, 1988, *Vaderlijke afwezigheid*: Covell & Turnbull, 1982; Russell & Ellis, 1991, *Arbeidsituatie van de moeder*: Cassidy & Warren, 1996; Fan & Marini, 2000, *Religieuze overtuiging*: Read, 2003; Willetts-Bloom & Nock, 1994, *Politieke oriëntatie*: Apparala, Reifman & Munsch, 2003; Lye & Waldron, 1997.
5. Alle leerlingen uit de steekproef zijn afkomstig uit twee van de drie vestigingsplaatsen van de school. De keuze om geen leerlingen uit de derde vestigingsplaats op te nemen in de steekproef is het gevolg van het zeer lage aantal derdegraadsstudenten in deze derde vestigingsplaats (slechts enkele tientallen).
6. Vijf schalen werden geconstrueerd om de scores binnen elk van deze domeinen apart te kunnen bestuderen. Na het uitvoeren van een factoranalyse op deze schalen, werd echter beslist om met één algemene geslachtsrolattitudeschaal te werken in de verdere analyses. Immers, slechts één factor had een eigenwaarde hoger dan 1 ($\lambda = 3,190$). Deze factor verklaarde dan ook 63,79% van de variantie in de vijf domeinschalen en bleek in sterke mate gecorreleerd met de verschillende domeinschalen.
7. Kritiek kan worden gegeven op het samennemen van de middelgeborenen in één en dezelfde categorie. Gezien het overgrote deel van de steekproef (87,8%) bestaat uit jongeren afkomstig uit gezinnen met drie kinderen of minder, leek het me echter niet opportuun een verdere indeling te maken tussen deze middelgeborenen.
8. Informatie omtrent het beroep van de ouders werd door middel van een open vraag verkregen. Op basis van deze omschrijvingen werden de beroepen in acht categorieën onderverdeeld (Brutsaert 2001), met name: 1. ongeschoolde handarbeiders, 2. gespecialiseerde handarbeiders, 3. geschoolde handarbeiders, 4. lagere bedienden, 5. zelfstandige ambachtslui, handelaars met minder dan vijf personeelsleden, landbouwers, 6. lager middenkader, 7. hoger middenkader, tot slot, 8. de vrije beroepen, professionelen en bedrijfsleiders. De acht categorieën zijn hierbij afgeleid van de tien oorspronkelijke categorieën van de E.G.P. classificatie (Erikson, Goldthorpe & Portocarero 1979).
9. Gezien het aantal jongeren met een werkloze moeder zeer beperkt was (met name 2), werd ervoor geopteerd om deze categorie niet als aparte categorie te behouden. De keuze om ze samen te nemen met de categorie van de jongeren met een moeder die huisvrouw is, leek zowel inhoudelijk als na controle van de scores van de jongeren op de attitudeschaal de meest logische.
10. Belangrijk te vermelden is dat in een eerste fase een fijnere opdeling gehanteerd werd maar dat enkel deze twee groepen zich hierin van elkaar bleken te differentiëren qua geslachtsrolattitudes. Finaal werd daarom geopteerd voor een dichotome variabele.

11. Om er toch zeker van te zijn dat een dergelijk onderdrukkend effect vanwege de spreiding van de siblings zich hier niet voordoet, werden de desbetreffende interactie-effecten achteraf toegevoegd aan de modellen met de hoofdeffecten (voor gezinsgrootte: Model 1; voor geboorte-orde: Model 2; voor geslacht van de sibling(s): Model 4). Zoals verwacht, veranderde deze stap echter niets aan de eerder gevonden situaties met betrekking tot de invloed van de bestudeerde sibling constellatievariabelen (voor gezinsgrootte: $p(\Delta R^2 \text{ tov Model } 0) = 0,541$; voor geboorte-orde: $p(\Delta R^2 \text{ tov Model } 0) = 0,902$; voor geslacht van de sibling(s): $p(\Delta R^2 \text{ tov Model } 0) = 0,637$). De conclusies in verband met het ontbreken van een invloed vanwege de sibling constellatievariabelen bleven met andere woorden in elk van de drie gevallen overeind.
12. Zie noot 11.

LITERATUURLIJST

- Apparala, M.L., Reifman, A. & Munsch, J. (2003), Cross-national comparison of attitudes toward fathers' and mothers' participation in household tasks and childcare, *Sex Roles*, 48, 189-203.
- Azmitia, M. & Hesser, J. (1993), Why siblings are important agents of cognitive development: A comparison of siblings and peers, *Child Development*, 64, 430-444.
- Banaszak, L.A. & Plutzer, E. (1993), The social bases of feminism in the European Community, *Public Opinion Quarterly*, 57, 29-53.
- Bandura, A. (1977), *Social learning theory*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall.
- Beutell, N.J. (1984), Correlates of attitudes toward American women as managers, *The Journal of Social Psychology*, 124, 57-63.
- Bigner, J.J. (1972), Sibling influence on sex-role preference of young children, *The Journal of Genetic Psychology*, 121 (2), 271-282.
- Booth, A. & Amato, P.R. (1994), Parental gender-role nontraditionalism and offspring outcomes, *Journal of Marriage and the Family*, 56 (4), 865-877.
- Brenner, O.C. & Beutell, N.J. (1988), The effect of birth order and gender on American managers' attitudes toward female managers, *The Journal of Social Psychology*, 129 (1), 57-64.
- Brutsaert, H. (2001), *Co-educatie. Studiekansen en kwaliteit van het schoolleven*. Leuven/Apeldoorn: Garant.
- Bryant, B.K. (1982), Sibling relationships in middle childhood, pp. 87-121 in B. Sutton-Smith & M.E. Lamb (eds.), *Sibling relationships: Their nature and significance across the lifespan*. NJ: Lawrence Erlbaum Associates.
- Cassidy, M.L. & Warren, B.O. (1996), Family employment status and gender role attitudes, *Gender & Society*, 10 (3), 312-329.
- Cicirelli, V.G. (1995), *Sibling relationships across the life span*. New York: Plenum Press.
- Covell, K. & Turnbull, W. (1982), The long-term effects of father absence in childhood on male university students' sex-role identity and personal adjustment, *The Journal of Genetic Psychology*, 141, 271-276.
- Croake, J.W. & Hayden, D.J. (1976), Trait oppositeness in siblings: Test of an Adlerian tenet, *Journal of Individual Psychology*, 31, 175-178.
- Edwards, J.N. & Klemmack, D.L. (1973), Birth order and the Conservators of tradition hypothesis, *Journal of Marriage and the Family*, 35 (4), 619-626.
- Erikson, R., Goldthorpe, J.H. & Portocarero, L. (1979), Intergenerational class mobility in three Western European societies: England, France and Sweden, *British Journal of Sociology*, 30 (4), 415-441.

- Ernst, C. & Angst, J. (1983), *Birth order: Its influence on personality*. Berlin and New York: Springer-Verlag.
- Ex, C.T.G.M. & Janssens, J.M.A.M. (1998), Maternal influences on daughters' gender role attitudes, *Sex Roles*, 38 (3-4), 171-186.
- Fan, P.-L. & Marini, M.M. (2000), Influences on gender-role attitudes during the transition to adulthood, *Social Science Research*, 29, 258-283.
- Freese, J., Powell, B. & Steelman, L.C. (1999), Rebel without a cause or effect: Birth order and social attitudes, *American Sociological Review*, 64, 207-231.
- Galambos, N.L., Almeida, D.M. & Petersen, A.C. (1990), Masculinity, femininity, and sex role attitudes in early adolescence: Exploring gender, *Child Development*, 61, 1905-1914.
- Goldstein, J., Lutz, W. & Testa, M.R. (2003), The emergence of sub-replacement family size ideals in Europe, *Population Research and Policy Review*, 22 (5-6), p. 479-496.
- Grotevant, H.D. (1978), Sibling constellation and sex typing of interests in adolescence, *Child Development*, 49, 540-542.
- Hoffman, L.W. (1991), The influence of the family environment on personality: Accounting for sibling differences, *Psychological Bulletin*, 110 (2), 187-203.
- Kammeyer, K. (1966), Birth order and the feminine sex role among college women, *American Sociological Review*, 31, 508-515.
- Kammeyer, K. (1967), Sibling position and the feminine role, *Journal of Marriage and the Family*, 29 (3), 494-499.
- Katz, P.A. & Boswell, S.L. (1984), Sex-role development and the one-child family, pp. 63-116 in T. Falbo (ed.), *The single child family*. The Guilford Press.
- Kidwell, J.S. (1981), Number of siblings, sibling spacing, sex, and birth order: Their effects on perceived parent-adolescent relationships, *Journal of Marriage and the Family*, 43 (2), 315-332.
- Kielcolt, K.J. & Acock, A. (1988), The long-term effects of family structure on gender role attitudes, *Journal of Marriage and the Family*, 50, 89-100.
- King, L.A. & King, D.W. (1997), Sex-role egalitarianism scale, *Psychology of Women Quarterly*, 21, 71-87.
- Kirkpatrick, C. (1936), Inconsistency in attitudinal behaviour with special reference to attitudes toward feminism, *Journal of Applied Psychology*, 20, 535-552.
- Klaassen, C.A.C. (1981), *Sociologie van de persoonlijkheidsontwikkeling*. Van Loghum Slaterus.
- Koch, H.L. (1956), Sissiness and tomboyism in relation to sibling characteristics, *The Journal of Genetic Psychology*, 88, 231-244.
- Kornreich, J.L., Hearn, K.D., Rodriguez, G. & O'Sullivan, L.F. (2003), Sibling influence, gender roles, and the sexual socialization of urban adolescent girls, *Journal of Sex Research*, 40 (1), 101-110.
- Kulik, L. (2002), Transmission of attitudes regarding family life from parents to adolescents in Israël, *Families in Society - The Journal of Contemporary Human Services*, 85 (3), 345-353.
- Leventhal, G.S. (1970), Influence of brothers and sisters on sex-role behavior, *Journal of Personality and Social Psychology*, 16 (3), 452-465.
- Levy, G.D. (1989), Relations among aspects of children's social environments, gender schematization, gender role knowledge, and flexibility, *Sex Roles*, 21, 803-823.
- Lye, D.N. & Waldron, I. (1997), Attitudes toward cohabitation, family, and gender roles: Relationships to values and political ideology, *Sociological Perspectives*, 40 (2), 199-225.
- McHale, S.M., Crouter, A.C. & Whiteman, S.D. (2003), The family contexts of gender development in childhood and adolescence, *Social Development*, 12 (1), 125-148.

- McHale, S.M., Updegraff, K.A., Helms-Erikson, H. & Crouter, A.C. (2001), Sibling influences on gender development in middle childhood and early adolescence: A longitudinal study, *Developmental Psychology*, 37 (1), 115-125.
- Minnett, A.M., Vandell, D.L. & Santrock, J.W. (1983), The effects of sibling status on sibling interaction: Influence of birth order, age spacing, sex of child, and sex of sibling, *Child Development*, 54, 1064-1072.
- Parry, G. (1983), A British version of the Attitudes towards Women Scale (AWS-B), *British Journal of Social Psychology*, 22, 261-263.
- Parsons, T. & Bales, R.F. (1960), *Family, socialization and interaction processes*. Glencoe, Illinois: The Free Press.
- Parsons, T. & Shils, E.A. (1951), *Toward a general theory of action*. Harvard University Press.
- Pfouts, J.H. (1976), The sibling relationship: A forgotten dimension, *Social Work*, 21, 200-204.
- Read, J.G. (2003), The sources of gender role attitudes among Christian and Muslim Arab-American women, *Sociology of Religion*, 64 (2), 207-222.
- Richardson, R.A., Abramowitz, R.H., Asp, C.E. & Petersen, A.C. (1986), Parent-child relationships in early adolescence: Effects of family structure, *Journal of Marriage and the Family*, 48 (4), 805-811.
- Rohde, P.A., Atzwanger, K., Butovskaya, M., Lampert, A., Mysterud, I., Sanchez-Andres, A. & Sulloway, F.J. (2003), Perceived parental favoritism, closeness to kin, and the rebel of the family: The effects of birth order and sex, *Evolution and Human Behavior*, 24, 261-276.
- Rossi, A.S. (1965), Naming Children in Middle-Class Families, *American Sociological Review*, 30, 499-513.
- Russell, C.D. & Ellis, J.B. (1991), Sex-role development in single parent households, *Social Behavior and Personality*, 19 (1), 5-9.
- Sandler, B.F. & Scalia, F.A. (1975), The relationship between birth order, sex, and leadership in a religious organization, *Journal of Social Psychology*, 95, 279-280.
- Scarr, S. & Grajek, S. (1982), 'Similarities and differences among siblings, pp. 357-381 in B. Sutton-Smith & M.E. Lamb (eds.), *Sibling relationships: Their nature and significance across the lifespan*. NJ: Lawrence Erlbaum Associates.
- Schachter, F.F. (1982), Sibling deidentification and split-parent identification: A family tetrad, pp. 123-151 in B. Sutton-Smith & M.E. Lamb (eds.), *Sibling relationships: Their nature and significance across the lifespan*. NJ: Lawrence Erlbaum Associates.
- Schachter, F.F., Shore, E., Feldman-Rotman, S., Marquis, R.E. & Campbell, S. (1976), Sibling deidentification, *Developmental Psychology*, 12 (5), 418-427.
- Schooler, C. (1972), Birth order effects: Not here, not now!, *Psychological Bulletin*, 78 (3), 161-175.
- Spitze, G. & Logan, J.R. (1991), Sibling structure and intergenerational relations, *Journal of Marriage and the Family*, 53, 871-884.
- Steelman, L.C., Powell, B., Werum, R. & Carter, S. (2002), Reconsidering the effects of sibling configuration: Recent advances and challenges, *Annual Review of Sociology*, 28, 243-269.
- Sugawara, A.I., Koval, J.E. & Cate, R.M. (1989), Sibling constellation and attitudes toward women among college students, *The Journal of Genetic Psychology*, 151 (4), 541-549.
- Sulloway, F.J. (1996), *Born to rebel: Birth order, family dynamics, and creative lives*. New York: Pantheon.
- Sutton-Smith, B. (1982), Birth order and sibling status effects, pp. 153-165 in B. Sutton-Smith & M.E. Lamb (eds.), *Sibling relationships: Their nature and significance across the lifespan*. NJ: Lawrence Erlbaum Associates.

- Toman, W. (1976), *Family constellation: Its effects on personality and social behavior*. New York: Springer Publishing Company.
- Turner, R.H. (1970), *Family interaction*. John Wiley & Sons, Inc.
- Wagner, M.E., Schubert, H.J.P. & Schubert, D.S.P. (1985), Effects of sibling spacing on intelligence, interfamilial relations, psychosocial characteristics, and mental and physical health, *Advances in Child Development and Behavior*, 19, 149-206.
- Wagner, M.E., Schubert, H.J.P. & Schubert, D.S.P. (2001), Family size effects: A review, *The Journal of Genetic Psychology*, 146 (1), 65-78.
- Weller, L., Hazi, O. & Natan, O. (1975), Birth order and the feminine sex role of married women, *Journal of Individual Psychology*, 31 (1), 65-70.
- Willets-Bloom, M.C. & Nock, S.L. (1994), The influence of maternal employment on gender role attitudes of men and women, *Sex Roles*, 30, 371-389.
- World Values Survey (NN), *World Values Survey 1999-2002*, Geraadpleegd op 15 oktober 2005 (<http://www.worldvaluessurvey.org/statistics/index.html>)

Bijlage 1. De geslachtsrolattitudeschaal

De volgende 20 vragen uit de vragenlijst vormen samen de geslachtsrolattitudeschaal:

1. Wanneer een vrouw buitenshuis gaat werken, dan moet haar man meehelpen in het huishouden, zoals de afwas doen, schoonmaken en koken.
2. Vrouwen kunnen net zo goed met werkdruk omgaan als mannen.
3. Het is erger om een dronken vrouw te zien dan een dronken man.
4. Het is beledigend voor een vrouw om tijdens de huwelijksceremonie 'liefde, eerbied en gehoorzaamheid' te moeten beloven aan haar man, wanneer haar man enkel 'liefde en eerbied' belooft en niet belooft haar te gehoorzamen.
5. Het is meer gepast voor een vrouw, dan voor een man, om de luiers van hun baby te verversen.
6. Een vrouw moet er voor opletten niet slimmer te lijken dan de man waarmee ze uitgaat.
7. Een werkende moeder kan een even warme en hechte relatie hebben met haar kinderen als een moeder die niet werkt.
8. Dochters zouden binnen het gezin moeten worden aangemoedigd om op school te blijven en verder te studeren, evenzeer als de zonen binnen het gezin.
9. Over het algemeen zou de vader meer gezag moeten hebben in het grootbrengen van de kinderen dan de moeder.
10. Het hoort niet voor een man om een traditioneel vrouwelijk beroep uit te oefenen.
11. De schoolkeuze is niet zo belangrijk voor meisjes als voor jongens.
12. Aan het hoofd van het gezin hoort de man, eerder dan de vrouw, te staan.
13. Vrouwen hebben minder te bieden dan mannen in de zakenwereld en de industrie.
14. In het huwelijk lopen de dingen het best als de man van de huishoudelijke taken wegblijft.
15. Het volgen van de activiteiten van een kind hoort vooral de taak van de moeder te zijn.
16. Tegenover een vrouw moet men beleefder zijn dan tegenover een man.
17. Het volgen van een universitaire opleiding is belangrijker voor een jongen dan voor een meisje.
18. Er bestaan veel jobs die mannen beter kunnen uitoefenen dan vrouwen.

19. Het klinkt erger wanneer een vrouw vloekt dan wanneer een man vloekt.
20. Meisjes zouden evenveel mogelijkheid moeten hebben als jongens om in de leer te gaan en een vak of stiel aan te leren.